Toruń, 27 stycznia 2025 r.

dr hab. Michał Głuszkowski, prof. UMK
Instytut Językoznawstwa UMK

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Yuriya Serebrianskyiego pt. *Русский язык в иноэтничной среде. На примере современной Польши* (napisanej pod kierunkiem dr hab. Heleny Pociechiny, prof. UWM).

Mgr Yuriy Serebriansky w swojej rozprawie doktorskiej podjął aktualny społecznie i naukowo problem funkcjonowania języka rosyjskiego w różnych sferach życia w Polsce. Autor zaproponował wielowymiarowe ujęcie tematu, co jest widoczne już na przykładzie pierwszych badań, do których odwołał się we wstępie, czyli lingwistycznego ujęcia kontaktów językowych Z. Kurzowej oraz opracowania z pogranicza polityki językowej i ekolingwistyki A. Pawłowskiego. Mimo ograniczenia przedziału czasowego analizy do dwudziestu kilku lat, jest to szeroka i różnorodna problematyka. Cel rozprawy został sformułowany jako charakterystyka sytuacji języka rosyjskiego w Polsce z uwzględnieniem następujących sfer jako wykładników: otwarte zasoby internetowe, włączające media elektroniczne (w tym także sieci społecznościowe) oraz szkolnictwo wyższe. W ostatnich dekadach zanotowano w tym zakresie istotne zmiany, na co mgr Serebriansky zwraca uwagę. Zmiany te wiązały się z sukcesywnym spadkiem roli ruszczyzny w szkolnictwie na różnych poziomach, co zostało zapoczątkowane w okresie przemian ustrojowych w latach 90. XX w., a także wzrostem jej znaczenia jako języka używanego przez imigrantów (głównie z Białorusi i Ukrainy).

Recenzowana praca liczy 199 ss., z czego tekst główny wraz z bibliografią zajmuje 123 ss. Jego wartościowym uzupełnieniem są załączniki zawierające ilustracje materiałowe. Zasadnicza treść pracy podzielona jest na wstęp, 4 rozdziały, zakończenie i spis literatury, a załączniki obejmują przykłady, wykazy źródeł i tekst przewodnika po rosyjskiej i rosyjskojęzycznej kulturze w Polsce.

Cel główny rozprawy został podzielony na badawcze cele szczegółowe: 1) opis miejsca języka rosyjskiego w polskiej przestrzeni publicznej z uwzględnieniem kontekstu społecznego, więzów społecznych, środowiska komunikacji językowej i kanałów rozprzestrzeniania się w mediach; 2) dynamika zmian w ujęciu diachronicznym poprzez porównanie sytuacji z XXI w. i okresu do 1989 r.; 3) analiza aspektu lingwistycznego poprzez

charakterystykę rusycyzmów we współczesnej polszczyźnie, z uwzględnieniem perspektywy pragmatycznej, semantycznej i gramatycznej, a także poprzez badanie sfery i sytuacji ich użycia oraz częstotliwości i rozpoznawalności w różnych grupach społecznych.

W dalszej części wstępu Autor przeszedł do omówienia podstawowych zagadnień teoretycznych. Podrozdział 0.2 omawia krótko historię dyscypliny, co jest bardzo trudne do wykonania na 3-4 stronach, nawet przy skupieniu głównie na polskich badaniach. W tekście pojawia się bardzo dużo nazwisk, początkowo wymienianych bez odniesień do konkretnych teorii i pozycji w literaturze, ale ponieważ celem tej części nie była kompletna historia subdyscyplina, tylko wprowadzenie do badań, druga część spełnia już swoje zadanie, ponieważ w niej mgr Serebriansky skupił się na podstawowej dla pracy terminologii. Podrozdział 0.3 został poświęcony omówieniu stanu badań j. rosyjskiego poza granicami kraju. Autor sięgnął do wielu ważnych prac z ostatniego okresu, m.in. A. Mustajokiego, A. Duliczenki, A. Zabrodskiej, ale niestety pominął równie istotne opracowania E. Ziemskiej (mam tu na myśli monografię *Язык русского зарубежья. Общие процессы и речевые портреты* oraz artykuły). W odniesieniu do badań nauczania języka rosyjskiego w Polsce zabrakło mi przede wszystkim omówienia prac M. Karolczuk (liczne artykuły i monografia *Nauczanie języka rosyjskiego jako drugiego języka obcego z perspektywy edukacji międzykulturowej*, Białystok 2016). W kolejnej części (0.4) przedstawiona została metodologia socjolingwistyki, w której przypadku mam zastrzeżenia do precyzji wywodu i jego umocowania w literaturze przedmiotu. Ogólny wstęp został przygotowany na podstawie prac takich autorów, jak E. Ustinowicz i N. Dobruszyna, po czym bez przypisów mgr Serebriansky wspomniał o rodzajach próby (losowym, reprezentatywnym i strukturyzowanym świadomym), które zostały przedstawione rozłącznie i w niejasny sposób połączone z angielskimi odpowiednikami. Nie wiadomo, na jakiej podstawie został dokonany ten podział mieszający różne kryteria doboru próby, który został przedstawiony w zupełnie innej postaci w punkcie 0.4.3. Moje zastrzeżenia do tego przeglądu dotyczą a) braku odniesień poszczególnych podpunktów do literatury przedmiotu, b) braku wyjaśnienia, które elementy będą miały zastosowanie w rozprawie. Na szczęście w teoretycznych punktach rozdziałów 2 i 3 Autor wyrażał się bardziej precyzyjnie, czym w dużej mierze zrekompensował niejasności ze wstępu. Całość pierwszej części kończy krótki opis struktury pracy z podziałem na rozdziały.

Rozdział pierwszy poświęcony jest ruszczyźnie w ogólnodostępnych źródłach. Mgr Serebriansky rozpoczął od wstępu historycznego, który jest równie krótki, co szeroko

zakrojony i dlatego trudno było w nim zmieścić historię badań języka rosyjskiego w Polsce w dodatku z odniesieniem do języka niemieckiego. Od średniowiecznej niemczyzny Autor przeszedł do sytuacji w polskim szkolnictwie na początku lat 90. XX w., co jest dużym i niezrozumiałym przeskokiem i chyba lepi byłoby zacząć już od tego momentu. W podrozdziale 1.2 zwięźle i przejrzyście zostały przedstawione źródła, metody ich wykorzystania i sposób kodowania danych.

Zebrany materiał mgr Serebriansky omówił w kolejnych podpunktach, z których pierwsze były poświęcone różnym typom instytucji związanych z j. rosyjskim: portale oficjalnych organizacji, centra badawcze, inne źródła niezwiązane z Rosyjską Federacją, czasopisma naukowe. W przeglądzie polskich czasopism poświęconych tematyce języka rosyjskiego (lub m.in. rosyjskiego) brakuje dwóch ważnych czasopism: „Slavii Orientalis" i „Przeglądu Rusycystycznego", a są periodyki, w których tematyka rusycystyczna jest poruszana w pojedynczych tekstach, np. „Linguistica Copernicana". Rozdział ten miał charakter rekonesansu, co zostało podsumowane w punkcie 1.4.

W Rozdziale 2 uwaga została skupiona na rosyjskojęzycznych wypowiedziach na polskich grupach i stronach portalu Facebook. W podrozdziale 2.1 Autor przedstawił społeczny kontekst pochodzenia materiału. Autorami analizowanych wypowiedzi byli przede wszystkim imigranci ze Wschodu – rosyjskojęzyczni Białorusini, Kazachowie i Ukraińcy mieszkający w Polsce. Mgr Serebriansky odniósł się m.in. do szeroko zakrojonych badań P. Lewczuka i nurtu badań socjolingwistyki migracyjnej (2.2). Ta część teorii została oparta na szeregu źródeł z różnych obszarów i okresów, a stopień szczegółowości i przejrzystości wywodu można uznać za w pełni zadowalający. Jest to chyba najlepiej opracowany z teoretycznych podrozdziałów w tej rozprawie doktorskiej.

Charakterystyka materiału został przeprowadzona z uwzględnieniem profilu grup społecznościowych i danych liczbowych na ich temat (dynamika liczby użytkowników na przestrzeni lat 2022-24). Pierwsza część analizy dotyczy zapożyczeń z języka polskiego. Jest to bardzo częste zjawisko w społecznościach imigranckich, które dla precyzyjniejszej komunikacji w swoim dwujęzycznym środowisku używają do określania miejscowych realiów terminologii z języka kraju przyjmującego, zamiast niepełnych ekwiwalentów z języka ojczystego. Tak też można interpretować większość przedstawionych zapożyczeń, dotyczących kwestii mieszkaniowych, ekonomicznych, administracyjnych lub toponimów. W przypadku tych ostatnich, czego Autor niestety nie różnicuje, oprócz nazw dużych miast lub miejsc historycznych, nie ma innej możliwości, ponieważ ich postać rosyjska jest identyczna

z polską. To samo dotyczy nazw dzielnic lub nazwisk (s. 42), których z zasady się nie tłumaczy i nie można ich stawiać w jednym rzędzie z zapożyczeniami typu *уржонд*, *умова злецене* czy *бадане встемпне*. Te ostatnie mają pewne ekwiwalenty rosyjskie, których nie stosuje się ze względu na precyzję wypowiedzi, a nazwisko *Бедржицкий* lub nazwa dzielnicy Gdańska *Вжешч* – tych odpowiedników nie mają.

Punkt 2.4.2 poświęcony jest ciekawemu zagadnieniu wynikającemu w ramach trójjęzyczności – rosyjsko-ukraińskiej interferencji w polskim otoczeniu językowym. Mgr Serebriansky trafnie ulokował swoją interpretację w literaturze przedmiotu odwołując się do prac S. Del Gaudio i P. Zellera. Szkoda, że nie udało się zebrać więcej podobnych przykładów, bo można by było rozwinąć ten wątek i odnieść go także do cytowanych wcześniej badań P. Lewczuka.

Rozdział 3 dotyczy obecności języka rosyjskiego w szkolnictwie wyższym w Polsce, ale wstęp ma szerszy charakter i przedstawia także kontekst innych etapów kształcenia, a także uwarunkowania socjologiczne i socjolingwistyczne. Odwołanie do prac P. Bourdieu i M. Heller jest tu jak najbardziej na miejscu, ale brak odniesienia do spisu literatury (Bourdieu w nim występuje, ale nie ma bezpośredniego przypisu, a Heller nie została tam umieszczona). To oczywiście nie ma kluczowego znaczenia dla pracy, ale świadczy o pewnej niefrasobliwości i niestaranności Autora.

Rzeczowy charakter i logiczną strukturę ma część poświęcona motywacjom przy wyborze języka nauczania. Mgr Serebriansky dokonał ciekawego przeglądu literatury i wyekscerpował z niej najważniejsze kwestie, adaptując je do swoich badań.

W podpunkcie 3.2 przedstawiona została lista jednostek uniwersyteckich biorących udział w badaniu przeprowadzonym przez Autora. To ważna pod względem poznawczym część pracy (wraz z omówionym w punkcie 3.4 materiałem zebranym w ankiecie realizowanej wśród studentów), ponieważ jest to nie tylko nowy materiał, wytworzony na potrzeby badań doktorskich, ale ma on charakter empiryczny, co wymagało większych starań niż analiza danych ogólnodostępnych. Pytania badawcze zostały podzielone na bloki, z których pierwszy (3.4.1) odnosi się do różnych aspektów biografii językowej (wybór i motywacje dot. języka obcego). W badaniu wzięły udział trzy grupy studentów z Polski, USA i Kazachstanu. To interesujący punkt odniesienia w kwestii motywacji wyboru języka obcego dla przypadku polskiego, ale ta część badania nie została dokładnie opisana pod względem kryteriów doboru próby. Brakuje mi także wyjaśnienia, dlaczego polska grupa była mniej liczna od dwóch pozostałych i czym była w ogóle podyktowana liczebność grup. Przy badaniu jakościowym

nie ma to kluczowego znaczenia (wypowiedzi są traktowane raczej jako materiał ilustracyjny niż podstawa wnioskowania), ale jest to pewne niedopatrzenie Autora. Plusem w tej analizie jest odniesienie do wyników innych badań (s. 53).

Drugi blok pytań, dotyczących j. angielskiego, miał charakter porównawczy, a trzeci odnosił się do postaw wobec języka i kultury rosyjskiej. Zestawienie odpowiedzi studentów polskich i amerykańskich, wraz z odnotowanymi podobieństwami i różnicami, stanowi bardzo ciekawy i wartościowy materiał. Autor sukcesywnie i przejrzyście prowadził kolejne etapy analizy porównawczej. Czwarty blok pytań związany był z praktycznym wykorzystaniem języka rosyjskiego w przyszłej pracy zawodowej. To jeden z ważniejszych motywów nauki języka obcego i nie inaczej było w analizowanych przypadkach.

Piąty blok pytań (3.4.5) był związany z policentryzmem języka rosyjskiego i jego związkiem z kulturą rosyjską. W odróżnieniu od wcześniejszych pytań, w tym zakresie wystąpiły większe różnice między uczestnikami badania. Mgr Serebriansky umiejętnie niuansuje poszczególne wypowiedzi i wyciąga z nich logiczne wnioski. Ciekawe wyniki daje porównanie polsko-amerykańsko-kazachskie w odniesieniu do poczucia przynależności językowej i więzi emocjonalnej z językiem rosyjskim.

Podrozdział 3.5 zawiera opis badania przeprowadzonego w polskich jednostkach nauczających języka rosyjskiego. Zgodnie z oczekiwaniami, tabela na s. 73 obrazuje sukcesywnie zmniejszającą się liczbę studentów rusycystyki w latach 2010-2023, a na s. 74 analogiczne tendencje wśród uczących się rosyjskiego na lektoratach.

W rozdziale 4 Autor skupił się na zjawiskach językowych – zapożyczeniach i wstawkach z języka rosyjskiego w polskich mediach, dzieląc je ze względu na formę (drukowana, elektroniczna, radiowa, telewizyjna, naukowa, popularnonaukowa, internetowe kanały wideo, portale informacyjne niemedialne, polskie media za granicą). Jak można zauważyć, nie są to kategorie rozłączne, bo dane medium może być jednocześnie elektroniczne i zawierać treści wideo, lub drukowane/elektroniczne i popularnonaukowe, więc należy traktować ten podział nie jako kryterium analityczne, lecz porządkujące główne cechy danego źródła. W podpunkcie 4.2 została dokonana udana próba przedstawienia długiej i różnorodnej historii badań rusycyzmów w różnych zakresach funkcjonalnych polszczyzny, na podstawie licznych odwołań. Materiał (4.3) do analizy stanowiły 162 słowa i połączenia wyrazowe z 86 źródeł. Szkoda, że mgr Serebriansky nie doprecyzował, czy były to wszystkie jednostki spełniające wyznaczone przez niego kryteria, jakie pojawiły się w objętych analizą mediach w latach 2022-24, czy ich wybór (jeśli tak, to na podstawie jakich kryteriów). Bardzo

dobrym zamierzeniem był podział zebranych jednostek na grupy tematyczne (s. 83). Ze względu na okres prowadzenia badania, prawie wszystkie zebrane przykłady miało konotacje polityczne (np. neologizmy tworzone od nazwiska rosyjskiego prezydenta, cytowane określenia Ukraińców z rosyjskich mediów). Autor w każdym przypadku przedstawiał szerszy kontekst użycia i objaśniał znaczenie.

Rozprawa zakończona jest podsumowaniem, którego początek (s. 102) jest streszczeniem głównych założeń badania, po czym Autor przechodzi do przedstawienia hipotez i wyników w syntetycznej formie w treściwych i przejrzystych punktach, a na kolejnych stronach (104-112) – dokładniej i opisowo. Przedstawione rezultaty potwierdzają aktualność i potrzebę przeprowadzenia badania w obecnym kontekście społeczno-politycznym, a także są świadectwem nowej wiedzy i wkładu w dyscyplinę w wyniku prac badawczych mgra Serebrianskyiego. Co ważne, wyniki badań zostały osadzone w szerszym kontekście i wzbogacone refleksją społeczno-kulturową, np. dotyczącą istnienia różnych wariantów języka rosyjskiego w zależności od użytkowników (za K. Plattem).

Z recenzenckiego obowiązku zwrócę także uwagę na techniczną stronę pracy. Oceniam ją wysoko, choć w tekście są pewne niedociągnięcia edytorskie, obejmujące brakujące pozycje lub pomyłki w bibliografii. Na przykład, w cytowaniach przewijają się dwie prace: Pawłowski 2019 i Pawłowski 2023, ale w bibliografii jest tylko ta pierwsza, więc albo to przeoczenia, albo doszło do pomylenia daty w drugiej publikacji. W samej bibliografii też wkradło się trochę nieporządku, np. pozycja Sarnowski 1991 została umieszczona wśród wpisów na literę „P", czyli niezgodnie z porządkiem alfabetycznym. Zdarzają się też literówki, np. niepotrzebna kropka przed nawiasem z przypisem (s. 13), niepełny rok wydania (023 zamiast 2023, na s. 33) i in., brakujące akapity (s. 67, 70), powiększona czcionka na s. 107, ale ich częstotliwość nie jest duża i w pełni dopuszczalna przy pracy o podobnej objętości, która w odróżnieniu od publikacji książkowych nie przechodzi szczegółowego opracowania w profesjonalnej redakcji. Te braki będą stosunkowo łatwe do usunięcia, jeśli rozprawa trafi do druku.

Omawiając poszczególne części pracy, zwracałem uwagę na ich zalety i pewne niedociągnięcia. W ocenie całościowej najważniejsze jest, że zarzuty odnosiły do kwestii, które nie miały znaczenia krytycznego dla poszczególnych etapów badania i końcowego rezultatu, a uwagi pozytywne odnoszą się do wartości poznawczej i oryginalnego wkładu badawczego Autora, w tym przede wszystkim do pozyskanego empirycznie materiału i jego interpretacji w toku analizy, w związku z czym stwierdzam, że przedstawiona do recenzji

rozprawa doktorska mgr. Yuriya Serebrianskyiego spełnia wymogi określone w art. 187 Ustawy „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z dnia 20 lipca 2018 r. (Dz.U. 2023 r. poz. 742 z późn. zm.) i wnoszę o dopuszczenie do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia Doktora Nauk Humanistycznych.

